

ІНКЛЮЗИВНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.314.053.4:001.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.73-16>

Степаненко С.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою

Харківський національний університет радіоелектроніки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>

Stepanenko Serhii

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
at the Department of Economic Cybernetics
and Management of Economic Security
Kharkiv National University of Radio Electronics

МЕТОДИЧНІ ДОМІНАНТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Степаненко С.В. Методичні домінанти становлення та розвитку інклюзивної економіки. У статті з'ясовано сутнісні ознаки, принципи та архітектурні компоненти інклюзивної економіки. Узагальнено та доповнено характерні ознаки інклюзивної економіки, та визначено чотири, що є визначальними та кардинально відрізняють систему організації суспільно-економічних відносин за умов інклюзивності від традиційних економічних систем, а саме: вільний доступ, справедливість, рівність, стабільність. Систематизація науково-практичної літератури дозволила виділити групу додаткових принципів інклюзивної економіки, ключовими серед них є: фінансова свобода та фінансова мобільність, наявність і доступність альтернативних варіантів рішень у алгоритмі досягнення цілей інклюзивного розвитку, забезпечення справедливості між поколіннями, динамічність, адаптивність, здатність стимулювати інновації та соціально-економічний прогрес. Визначено, що становлення і розвиток інклюзивної економіки має сформувати потужний ефект інклюзивного економічного зростання, результати якого мають виявитись достатніми для розв'язання проблем нерівності, бідності та розривів у рівні добробуту і якості життя населення світу. Для цього сама концепція інклюзивного зростання має мати багатовимірний системний характер та діяти у всіх напрямках суспільно-економічного прогресу, зокрема: розвиток навиків та нарощування інтелектуального національного і міжнародного капіталу; фінансова доступність; технологічний процес; соціально-культурний розвиток. Обґрунтовано виділення основних архітектурних компонентів інклюзивної економіки, серед яких виділено: освіту, робочі вакансії, фінансову безпеку, підприємництво і бізнес, суспільство, глобалізацію.

Ключові слова: інклюзії, інклюзивність, інклюзивний розвиток, економічне зростання, національна економіка.

Stepanenko Serhii. Methodological dominants of formation and development of inclusive economy.

The article clarifies an inclusive economy's essential features, principles, and architectural components. The characteristic features of an inclusive economy are summarized and supplemented, and four are identified that are decisive and fundamentally distinguish the system of organizing socio-economic relations under the conditions of inclusiveness from traditional economic systems, namely free access, justice, equality, and stability. The systematization of scientific and practical literature made it possible to identify a group of additional principles of an inclusive economy, key among them are financial freedom and financial mobility, the presence and availability of alternative solutions in the algorithm for achieving the goals of inclusive development, ensuring justice between generations, dynamism, adaptability, the ability to stimulate innovation and socio-economic progress. It was determined that the formation and development of an inclusive economy should create a powerful effect of inclusive economic growth, which should be sufficient to solve the problems of inequality, poverty, and gaps in the level of well-being and quality of life of the world population. For this, the very concept of inclusive growth must have a multidimensional systemic nature and act in all directions of socio-economic progress, in particular: skill development and building up of intellectual national and international capital; financial availability; technological process; social and cultural development. The allocation of the leading architectural components of an inclusive economy is substantiated, among which the following are highlighted: education, job vacancies, financial security, entrepreneurship, business, society, and globalization. It has been established that socio-economic inclusion today requires an active dialogue

with society and business at both the regional and national levels, the implementation and comprehensive support of initiatives aimed at achieving the goals of sustainable development, the development of a practical toolkit for overcoming existing barter, managing risks and problematic.

Key words: inclusions, inclusiveness, inclusive development, economic growth, national economy.

Постановка проблеми. Імплементация засад інклюзивного розвитку у соціально-економічну та політичну площину управління є складним та довготривалим завданням. Виняткове значення при цьому має створення відповідних організаційних передумов, необхідних для реалізації цих амбітних цілей. По перше, необхідним є формування та актуалізація у суспільстві загальної спільної місії – як демонстрація вірності ідеям інклюзивності як державних інституцій, так і бізнесу та всіх учасників суспільного процесу. Всі учасники мають розуміти важливість, пріоритетність та результати роботи інклюзивних механізмів економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження сутності та концептуальних засад і принципів інклюзивного розвитку економіки й основних його характеристик активно дискутуються у зарубіжній вітчизняній науковій літературі, зокрема у працях Войчук В.М., Гуророва А.О., Дідух С.М., Ігнатенко М.М., Швець А.А., Цапко-Піддубна О.І., Шпикуляк О.Г. та ін. Варто зазначити, що більшість з перелічених науковців наголошують на недоліках існуючої моделі економічного зростання та необхідності впровадження нових підходів і принципів розвитку національної економіки, що, зокрема, робить актуальним пророблення нових підходів до економічного розвитку на принципах інклюзивності.

Постановка завдання дослідження. Метою статті є визначення методичних домінантів становлення та розвитку інклюзивної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивний розвиток – це стратегічний напрям розвитку національної економіки та населення України. Разом з тим, як відмічає Гуророва А.О., для його реалізації необхідно здійснити цивілізаційний вибір та забезпечити трансформаційні перетворення інституційного управління з сировинно-експортної орієнтації на новий тип життя і мислення, де ключовою цінністю буде людина, свідоме громадянське суспільство, навколишнє середовище та інформація [1].

Беннер С. та Пастор М. інклюзивну економіку тлумачать як таку, у якій мають місце можливості для спільного процвітання та забезпечення добробуту [2]. Шиптон Д. розширює межі представленого визначення у контексті наявних в економічній системі механізмів рівномірного розподілу вигід між населенням [3]. Шарретт Б. називає економіку інклюзивною за умов ознак справедливої зайнятості (із доходами більше, ніж прожитковий мінімум) та справедливим розподілом багатства і можливостей для всіх учасників продуктивних ланцюгів [4].

Ознака зайнятості також виступає ключовою у визначенні сутності інклюзивної економіки, яке надає Лаптон Р. «...економіка, що надає кращі можливості та ширші результати людського та соціального життя, що виражаються у зайнятості» [5].

Одним з найбільш вдалих вважаємо визначення інклюзивної економіки, представлене Швабом К. та

Західи С.: «...це економіка, у якій кожен має можливість сприяти економічному зростанню та отримувати від нього відповідні справедливі вигоди» [6].

Вітчизняні науковці інклюзивну економіку трактують як «...економічний процес, спрямований на досягнення економічної, соціальної та територіальної єдності шляхом підвищення рівня життя та загального добробуту населення» [7].

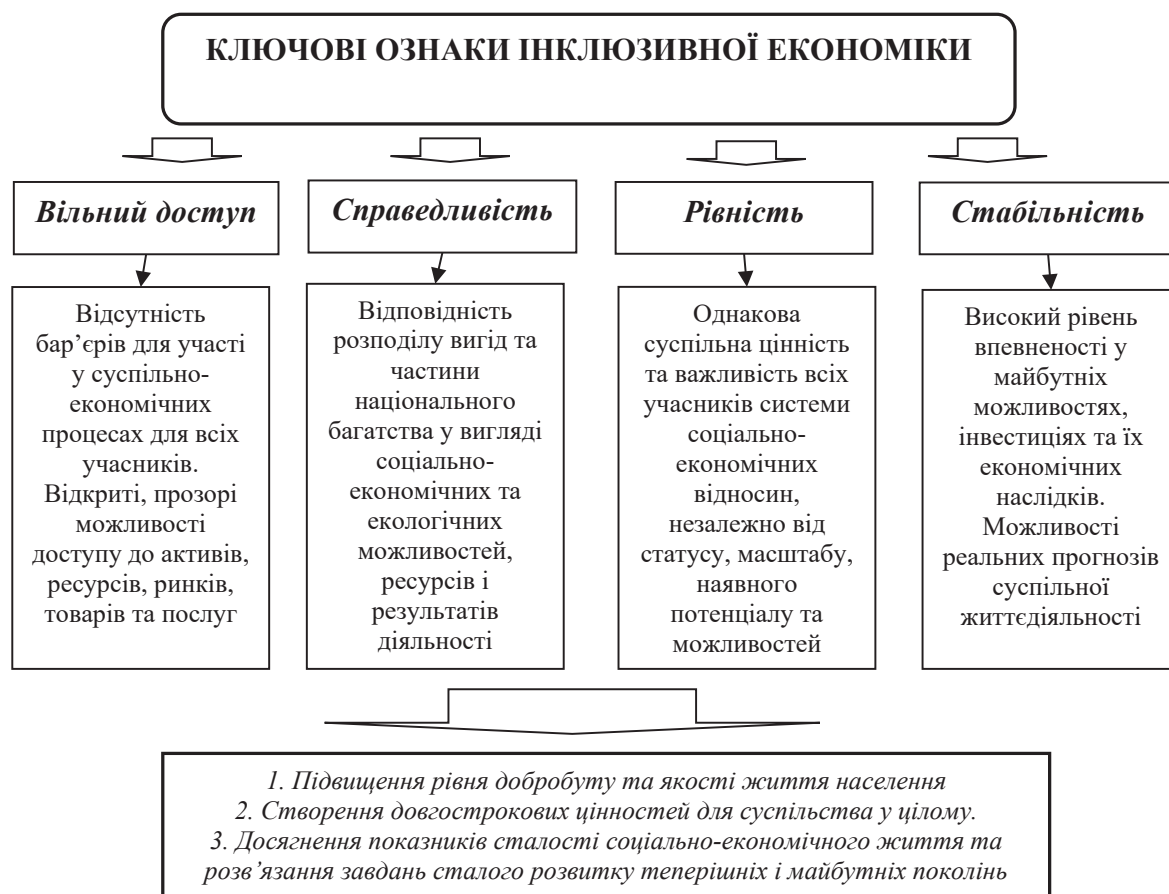
Уряди європейських країн, розуміючи необхідність переходу на модель сталого розвитку, частиною якої є інклюзивна економіка, визначають ключові напрями сприйняття та імплементції цих концепцій у практичну діяльність управління. Серед них слід відмітити наступні: 1) визнання та усвідомлення суспільством і системами управління різних рівнів факту, що інклюзивна економіка є більш міцною у порівнянні з традиційною; 2) необхідність скорочення нерівності у суспільстві за рахунок забезпечення економічного зростання; 3) інклюзивне зростання має принести більшу користь людям з більш низькими доходами та меншою часткою національного багатства; 4) інклюзивне зростання має бути стійким та вбудованим в архітектуру глобальної соціально-економічної системи [8].

Для досягнення окреслених цілей і завдань інклюзивна економіка має містити набір специфічних характеристик і ознак, які відрізняють її від традиційної економічної системи господарювання та створюють передумови для формування механізмів її практичної імплементції у практичну площину управління. Рокфеллер-платформа, з урахуванням результатів власних досліджень і думок експертів, відокремлює п'ять базових характеристик, притаманних інклюзивній економіці: участь, справедливість, ріст, сталість та стабільність [9].

Дослідження науково-теоретичного та методичного базису концепції інклюзивної економіки дозволили виділити чотири її характерних ознаки, що є визначальними та кардинально відрізняють систему організації суспільно-економічних відносин за умов інклюзивності від традиційних економічних систем. Серед таких ознак вважаємо доцільним відокремити: вільний доступ, справедливість, рівність, стабільність (рис. 1).

Досягнення завдань інклюзивної економіки об'єктивно вимагає формування передумов і пошуку механізмів забезпечення дії драйверів інклюзивних трансформацій. Створення таких передумов у теперішній та найближчій перспективі нерозривно пов'язано із фінансовою інклюдією, яку часто розглядають як різновид економічної інклюдії. Світовий банк фінансову інклюдію характеризує як рівний доступ до фінансових продуктів, технологій і сервісів, який спроможний задовольнити стійкі потреби споживачів [10]. Доступність фінансових послуг, яка формується завдяки фінансовій інклюдії, була визначена ООН як головний імператив досягнення цілей сталого розвитку [12].

Фінансову інклюдію, на наш погляд, доцільно розглядати як доповнення або частину економічної інклюдії, яка формує сприятливі передумови для забезпечення

Рис. 1. Характерні ознаки інклюзивної економіки

Джерело: удосконалено автором за [9]

сталого економічного зростання. Фінансова інклюзія є засобом забезпечення рівного та справедливого доступу до фінансових послуг, що надаються сталими фінансовими інститутами за цінами, які задовольняють інклюзивні потреби всіх споживачів. Фінансова інклюзія включає збереження, інвестування, кредитування, страхування та управління фінансовими ризиками.

Українські вчені розглядають фінансову інклюзію як один з головних чинників забезпечення прискорених темпів економічного зростання [12] та засіб відновлення національної економіки та інструмент активізації євроінтеграційних рухів країни [13]. Серед її основних елементів автори відокремлюють подальшу цифровізацію фінансових відносин; збільшення асортименту фінансових продуктів; правовий захист фінансових відносин та популяризацію фінансових сучасних технологій [14].

Доступність фінансових продуктів, технологій і послуг є тим фактором, який опосередковує успіх інклюзивних соціально-економічних перетворень у суспільно-господарському житті суспільства. Вона забезпечує прискорене інклюзивне зростання і сприяє досягненню сталості. Інклюзивна фінансова система є важливим елементом інфраструктурного забезпечення соціально-економічної системи. Разом з тим, практичні засади доступності фінансових благ за умов інклюзивної економіки мають доповнюватись якісними параметрами. Це означає, що фінансова інклюзія має бути

не тільки достатньою і доступною за кількістю, але й характеризуватись високим рівнем оперативності, надійності, відповідати потребам і можливостям всіх без виключення клієнтів та забезпечувати позитивні результати, що виражаються у залученні до фінансової системи малозабезпечених маргіналізованих учасників.

Актуальність концепції сталого розвитку та пошук практичного інструментарію і практичних засад її імплементації серед науковців зумовив активний пошук принципів, форм і моделей її прояву. Серед основних принципів інклюзивної економіки вченими виділялись: принцип добробуту (створення можливостей для добробуту та процвітання населення); принцип балансу, справедливості та правосуддя; принцип глобалізації; ефективність і достатність; принцип дієвості управління [15].

Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М. та Швець А.А. доповнюють цю сукупність принципами становлення й розвитку інклюзивної економіки України, до яких відносять соціальну справедливість та відповідальність господарювання [16]. Цапко-Піддубна О.І. окремо виділяє також принципи концентрації на продуктивній зайнятості працездатної частини населення; необхідності взаємодії ринкових сил та цілеспрямованої державної політики (соціальної, фінансової, політики зайнятості тощо) [17].

Войчук В.М. конкретизує зміст розвитку інклюзивної економіки через наступні основні принципи:

1) наявність системних економічних цілей, що не обмежуються зростанням макроекономічних показників; 2) максимальне стимулювання та розвиток людського потенціалу; 3) підвищена увага до маргіалізованих груп і частини населення країни; 4) зниження рівня бідності та нерівності; 5) сприяння раціональному використанню природних ресурсів [18].

Дідух С.М. у своєму дослідженні практично ототожнює принципи інклюзивного і сталого розвитку економіки та відокремлює серед них наступні основні: поєднання збереження природи і суспільства; задоволення основних потреб людини; досягнення рівності і соціальної справедливості; забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття; підтримання цілісної екосистеми [19].

У фундаментальній площині науково-теоретичного обґрунтування концепції інклюзивної економіки ми погоджуємось із думкою і методичними підходами цих авторів, а також системою запропонованих ними принципів її подальшого розвитку. Разом з тим, систематизація науково-практичної літератури дозволила виділити групу додаткових принципів інклюзивної економіки, представлених на рис. 2.

Становлення і розвиток інклюзивної економіки має сформувати потужний ефект інклюзивного економічного зростання, результати якого мають виявитись достатніми для розв'язання проблем нерівності, бідності та роз-

ривів у рівні добробуту і якості життя населення світу. Для цього сама концепція інклюзивного зростання має мати багатовимірний системний характер та діяти у всіх напрямках суспільно-економічного прогресу, зокрема:

1. Розвиток навиків та нарощування інтелектуального національного і міжнародного капіталу. Максимальне використання демографічного дивіденду опосередковується не тільки чисельність працездатного та задіяного у суспільному виробництві населення, але й його якісними параметрами (здоров'я, освіта, професіоналізм, компетентності, знання та досвід).

2. Фінансова доступність, як ключовий принцип розвитку інклюзивної економіки – забезпечення рівного доступу до доступних фінансових послуг для всіх груп населення і всіх учасників соціально-економічного життя. Ступінь доступності фінансових послуг сьогодні та у найближчому майбутньому сприятиме формуванню інклюзивної фінансової культури збережень та нагромадження, яка є мультиплікатором прискорення темпів економічного зростання.

3. Технологічний процес. Активний та безперервний рух до промислової революції покоління 5.0. Основу формуватимуть подальші цифрові трансформації, які створюють майбутні технології для практично безмежних можливостей розвитку суспільства.

4. Соціально-культурний розвиток. Розширення прав і можливостей всіх верств населення світу шля-

Рис. 2. Принципи інклюзивної економіки

Джерело: запропоновано автором

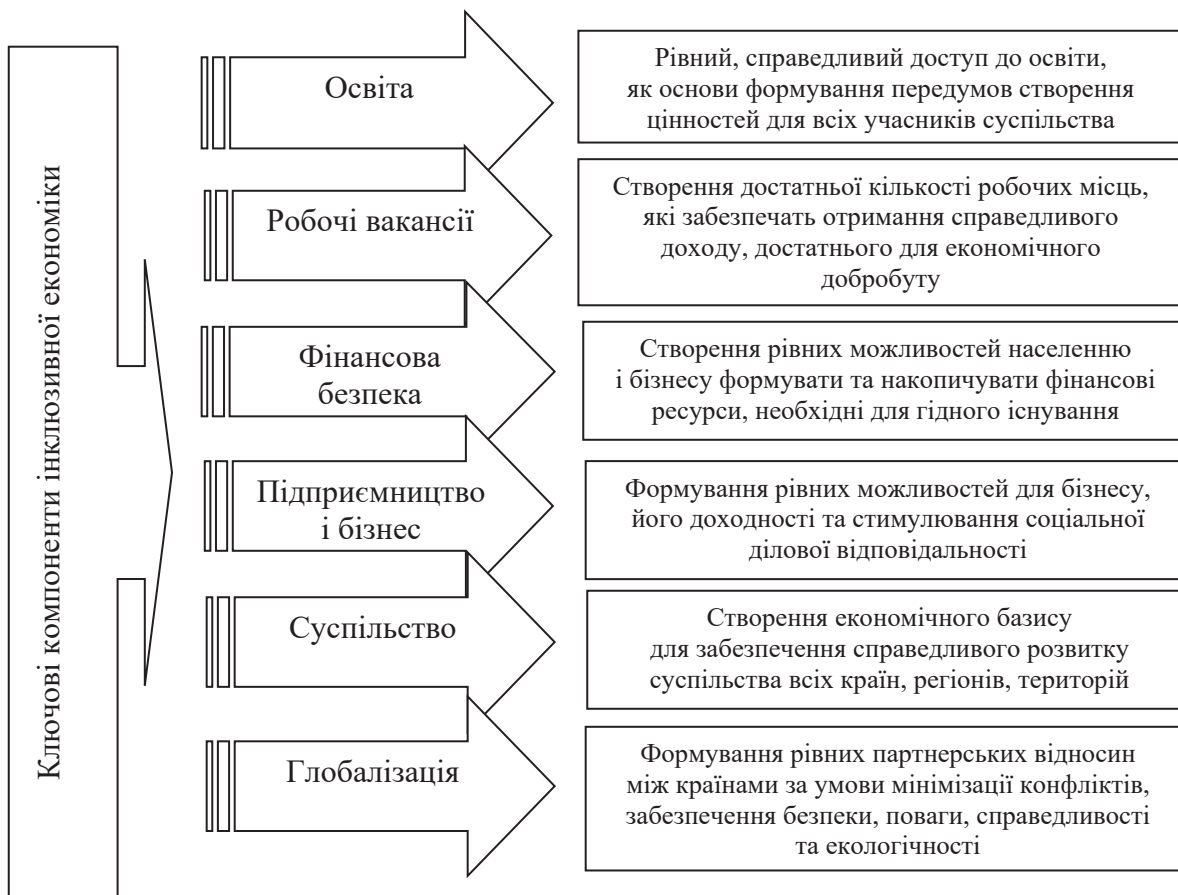

Рис. 3. Основні архітектурні компоненти інклюзивної економіки

Джерело: авторська розробка

хом покращення інститутів соціальної інфраструктури, основою якої також постає зростання рівня добробуту та результати інклюзивного економічного зростання.

Всесвітній економічний форум за змістом індексу інклюзивного розвитку відокремлює сім базових складових інклюзивної економіки: освіта; базовий сервіс та інфраструктура; рівень корупції та оренда; фінансове посередництво та інвестиції; капітал та підприємництво; працевлаштування і система трудових відносин; фіскальні трансферти [20]. Вітчизняні вчені, підтримуючи такий основний склад, додають до його переліку інші компоненти: інклюзивні інновації [21], соціальну відповідальність бізнесу [22], глобалізацію [23], держані інструменти та механізми управління [24].

У цілому, погоджуючись із такою сукупністю елементів інклюзивної економіки, з урахуванням системного характеру, сукупність архітектурних компонентів системи інклюзивної економіки вважаємо доцільним доповнити у вигляді наступної конфігурації (рис. 3).

Поряд з цим, такі об'єкти інклюзивної економіки, як інновації, глобалізація, інституційні механізми підтримки вважаємо більш доцільним розглядати не як елементи, а як каталізаторні інструменти (драйвери) активізації інклюзивних соціально-економічних трансформацій. Крім вказаних, на нашу думку, активними драйверами інклюзивної економіки України мають стати: фіскальна відповідальність; інвестиції; лідерство; активна суспільна діяльність; міжрегіональна та міжнаціональна солідарність під час різноманітних криз; соціально-політична

стабільність; інституційна якість; економічна політика макро-, регіонального та мікрорівня; інтелектуальний капітал та здоров'я населення; регіональна неоднорідність та різноманітність, digital-інфраструктура.

Використання драйверів інклюзивного зростання формує потужний синергійний ефект, який надає стимулів для подальшого розвитку всієї національної економіки. Як результат економіка матиме сукупність таких бонусів, як повна та ефективна зайнятість; зниження вартості соціальних послуг; зростання рівня доходів населення та зниження рівня соціальної напруги у суспільстві; підвищення ступеня соціальної згуртованості; скорочення бідності та нерівності у суспільстві; досягнення критеріїв економічної сталості; створення передумов сталого розвитку.

Висновки. Отже, перехід на інклюзивні засади розвитку економічної системи складне та тривале завдання, що супроводжується значною кількістю труднощів та викликів як з боку суспільства, бізнесу, державного механізму управління, так і з боку населення. Однією з традиційних проблем української економіки, крім браку фінансових ресурсів для здійснення системних стратегічних трансформацій, слід виділити інертність державної інституційної структури управління, низький рівень свідомості та обізнаності суспільства з питань інклюзивного та сталого розвитку, невисокий рівень соціальної відповідальності значної частини середнього та малого бізнесу. Соціально-економічна інклюзія сьогодні потребує активного діалогу

із суспільством і бізнесом як на регіональному, так і на національному рівнях, реалізацію та всебічну підтримку ініціатив, які орієнтовані на досягнення цілей сталого розвитку, розробки дієвого інструментарію подолання існуючих бар'єрів, управління ризиками та

проблемними активами. Винятковим є інвестиції у обізнаність суспільства, побудова ефективних комунікацій, забезпечення політично-соціальної взаємодії, щоб усі учасники процесу інклюзії розуміли її потенційні вигоди і перспективність.

Список використаних джерел:

1. Гуторов А.О. Формування парадигми інклюзивного розвитку національної економіки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 4. С. 47–51.
2. Benner C., Pastor M. Inclusive Economy Indicators. The Rockefeller Foundation. 2018. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/wpcontent/uploads/Inclusive-Economies-IndicatorsExec-Summary.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).
3. Shipton D., Sarica S., Craig N., McCartney G., Katikireddi S.V., Roy G., McGregor P., Scobie G. Knowing the goal: an inclusive economy that can address the public health challenges of our time. *J Epidemiol Community Health*. 2021. Vol. 75(11). P. 1129–1132
4. Sharratt B. What do we mean by «inclusive economy»? GMCVO. 2022. URL: <https://www.gmcvo.org.uk/news/blog-whatdo-we-mean-%E2%80%98inclusiveeconomy%E2%80%99> (дата звернення: 10.09.2023).
5. Lupton R. What is an inclusive economy – and how do you know if you've got one? System science in Public Health and Health Economics Research. 2021. URL: <https://sipher.ac.uk/what-is-an-inclusiveeconomy-and-how-do-you-know-if-youve-got-one/> (дата звернення: 10.09.2023).
6. Schwab K., Zahidi S. The Future of Jobs Report 2020. World Economic Forum. 2021.
7. Krysovaty A., Zvarych I., Brodovska O., Shevchenko I., Krasnorutsky O. Development of Inclusive Economy as the Basis of Economic Growth of the Global Economy. *TEM Journal*. 2022. Vol. 12. Issue 2. P. 936–947.
8. Inclusive growth: what does it look like? Scottish government. URL: <https://www.gov.scot/publications/inclusive-growth-look/> (дата звернення: 10.09.2023).
9. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy. Rockfeller Foundation. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/five-characteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/> (дата звернення: 10.09.2023).
10. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (дата звернення: 10.09.2023).
11. The Imperative of Financial Inclusion. URL: <https://www.unsgsa.org/financial-inclusion> (дата звернення: 10.09.2023).
12. Захарченко Н.В. Фінансова інклюзія для підвищення добробуту населення та економічного зростання держави. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 105–116.
13. Парубець О.М., Садчикова І.М., Кальченко О.М., Тарасенко О.О. Фінансова інклюзія як інструмент доступності населення до ринку фінансових послуг країн ЄС. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 1/1. С. 11–16.
14. Тимків А.О., Сидор Г.В. Фінансова інклюзія як складова відновлення економіки України. *Інклюзія і суспільство*. 2022. Вип. 1. С. 5–10.
15. These principles were produced by the Partners for Inclusive Green Economy. OECD. URL: <https://www.greeneconomycoalition.org/assets/reports/GEC-Reports/Principles-priorities-pathways-inclusive-green-economies-web.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).
16. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 97–105.
17. Цапко-Піддубна О.І. Принцип інклюзивності у сучасних концепціях економічного зростання. *Проблеми економіки*. 2018. № 3 (37). С. 29–35.
18. Войчук В.М. Етимологія поняття «економічна інклюзія» в контексті циклічного розвитку економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3-4. С. 28–32.
19. Дідух С.М. Інклюзивний розвиток агропродовольчих вертикально-інтегрованих компаній України : монографія. Одеса : Астропринт, 2020. 316 с.
20. Inclusive Growth and Development Report. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf (дата звернення: 10.09.2023).
21. Федулова Л. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3(25). С. 56–65.
22. Філіппова С. Соціальна відповідальність у стратегії управління вітчизняним підприємством: проблемні питання інтегрування механізму. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 2 (30). С. 5–17.
23. Базиліук А. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
24. Продіус О.І. Проблеми та перспективи інклюзивного розвитку в умовах глобалізації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 71–75.

References:

1. Hutorov A.O. (2018) Formuvannia paradyhmy inkluzyvnoho rozvytku natsional'noi ekonomiky [Formation of a paradigm of inclusive development of the national economy]. *Aktual'ni problemy innovatsijnoi ekonomiky*, no. 4, pp. 47–51.
2. Benner C., Pastor M. (2018) Inclusive Economy Indicators. The Rockefeller Foundation. Available at: <https://www.rockefellerfoundation.org/wpcontent/uploads/Inclusive-Economies-IndicatorsExec-Summary.pdf> (accessed 10 September 2023).
3. Shipton D., Sarica S., Craig N., McCartney G., Katikireddi S.V., Roy G., McGregor P., Scobie G. (2021) Knowing the goal: an inclusive economy that can address the public health challenges of our time. *J Epidemiol Community Health*, vol. 75(11), pp. 1129–1132.

4. Sharratt B. (2022) What do we mean by "inclusive economy"? GMCVO. Available at: <https://www.gmcvo.org.uk/news/blog-whatdo-we-mean-%E2%80%98inclusiveeconomy%E2%80%99> (accessed 10 September 2023).
5. Lupton R. (2021) What is an inclusive economy – and how do you know if you've got one? System science in Public Health and Health Economics Research. Available at: <https://sipher.ac.uk/what-is-an-inclusiveeconomy-and-how-do-you-know-if-youve-got-one/> (accessed 10 September 2023).
6. Schwab K., Zahidi S. (2021) The Future of Jobs Report 2020. World Economic Forum.
7. Krysovaty A., Zvorych I., Brodovska O., Shevchenko I., Krasnorutsky O. (2022) Development of Inclusive Economy as the Basis of Economic Growth of the Global Economy. *TEM Journal*, vol. 12, issue 2, pp. 936–947.
8. Inclusive growth: what does it look like? Scottish government. Available at: <https://www.gov.scot/publications/inclusive-growth-look/> (accessed 10 September 2023).
9. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy. Rockefeller Foundation. Available at: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/five-characteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/> (accessed 10 September 2023).
10. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (accessed 10 September 2023).
11. The Imperative of Financial Inclusion. Available at: <https://www.unsgsa.org/financial-inclusion> (accessed 10 September 2023).
12. Zakharchenko N.V. (2020) Finansova inkluziia dlia pidvyschennia dobrobutu naselennia ta ekonomichnoho zrostantia derzhavy [Financial inclusion to increase the welfare of the population and the economic growth of the state]. *Finansy Ukrainy*, no. 6, pp. 105–116.
13. Parubets' O.M., Sadchykova I.M., Kal'chenko O.M., Tarasenko O.O. (2022) Finansova inkluziia iak instrument dostupnosti naselennia do rynku finansovykh posluh krain YeS [Financial inclusion as a tool for population accessibility to the financial services market of EU countries]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 1/1, pp. 11–16.
14. Tymkiv A.O., Sydor H.V. (2022) Finansova inkluziia iak skladova vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Financial inclusion as a component of economic recovery of Ukraine]. *Inkluziia i suspilstvo*, vol. 1, pp. 5–10.
15. These principles were produced by the Partners for Inclusive Green Economy. OECD. Available at: <https://www.greeneconomycoalition.org/assets/reports/GEC-Reports/Principles-priorities-pathways-inclusive-green-economies-web.pdf> (accessed 10 September 2023).
16. Shpykuliak O.H., Ihnatenko M.M., Shvets A.A. (2021) Kontseptualni otsinky realizatsii zasad inkluzyvnoho rozvytku sil'skykh terytorij za uchasti ahrokhodynovykh intehrovanykh formuvan [Conceptual assessments of the implementation of the principles of inclusive development of rural areas with the participation of agricultural holding integrated formations]. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 97–105.
17. Tsapko-Piddubna O.I. (2018) Pryntsyp inkluzyvnosti u suchasnykh kontseptsiiakh ekonomichnoho zrostantia [The principle of inclusiveness in modern concepts of economic growth]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (37), pp. 29–35.
18. Vojchuk V.M. (2021) Etymolohiia poniattia "ekonomichna inkluziia" v konteksti tsyklichnoho rozvytku ekonomiky [Etymology of the concept of "economic inclusion" in the context of the cyclical development of the economy]. *Innovatsijna ekonomika*, no. 3-4, pp. 28–32.
19. Didukh S.M. (2020) *Inkluzyvnyj rozvytok ahroprodoval'chyykh vertykal'no-intehrovanykh kompanij Ukrainy* [Inclusive development of agri-food vertically integrated companies of Ukraine]. Odesa: Astroprint. (in Ukrainian)
20. Inclusive Growth and Development Report. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf (accessed 10 September 2023).
21. Fedulova L. (2016) Inkluzyvni innovatsii v systemi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Inclusive innovations in the system of social and economic development]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 3(25), pp. 56–65.
22. Filyppova S. (2017) Sotsial'na vidpovidal'nist' u stratehii upravlinnia vitchyznianym pidpriemstvom: problemni pytannia intehruvannia mekhanizmu [Social responsibility in the management strategy of a domestic enterprise: problematic issues of mechanism integration]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 2 (30), pp. 5–17.
23. Bazyliuk A. (2015) Inkluzyvne zrostantia iak osnova sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Inclusive growth as the basis of socio-economic development]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*, vol. 1, pp. 19–29.
24. Prodius O.I. (2019) Problemy ta perspektyvy inkluzyvnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Problems and prospects of inclusive development in the conditions of globalization]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, vol. 30 (69), no. 4, pp. 71–75.